

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

Блаже Ристовски

**МАКЕДОНСКАТА КОЛОНИЈА ВО ПЕТРОГРАД
И ОДНОСОТ КОН БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ
И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА**

СВЕЧЕН СОБИР
ПО ПОВОД 100-ГОДИШНИНАТА ОД БАЛКАНСКИТЕ
И ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА
СКОПЈЕ, 21 МАЈ 2014

СКОПЈЕ 2014

Македонската историографија сеуште го нема валоризирано уникалното место и улогата на Македонското научно-литературно другарство и на Македонската колонија во Петроград во нашата историја. А токму тоа „Ново движење“, како што го нарече Мисирков, го продолжува, го затврдува и го претставува континуитетот на македонската национална свест и означува судбоносна полувековна комплексна програмска вертикала што го трасира патот кон националната слобода и државност. Неговиот објективен третман, и по цело едно столетие, сеуште е во длабока сенка на помасовното и поманифестативно Македонско револуционерно движење. Но токму тоа Ново движење го затврди континуитетот на македонското име, независно од упорното негирање во политиката на европските држави и Турција, па и во официјална Русија. Затоа и не се спомнува ни во Берлин, ни во Букурешт ни во Версај. А тоа движење ја укажа културно-националната концепција на послешниот развој на борбата за создавање на современата македонска држава, па, меѓу другото, и на Македонската академија на науките и уметностите.

Во бурниот и трагичен период на Балканските војни и на Првата светска војна Македонската колонија во Петроград (со сите пројави и форми) е единствената програмски дефинирана национална линија на борбата за легитимитетот и интегритетот на македонска Македонија.

Уште во Националната програма на Македонското научно-литературно другарство од 12 ноември 1902 година беше даден аларм за опасноста од поделба на Македонија од страна на соседните балкански државички и беа укажани можностите и условите за ослободување и зачувување на целостта на земјата. Тоа подетално и научно аргументирано беше претставено во книгата на К. П. Мисирков „За македонските работи“ (1903) и во неговото списание „Вардар“ (1905).

Полувековната меѓусебна борба на туѓите пропаганди во Македонија, по црковно-просветната фаза, стигна и до оружена пресметка. Илинденското востание и Мисирковата книга ги штрекнаа балканските соседи и тие побараа попрактични патишта за завладување или поделба на Македонија. Српско-бугарското зближување на интересите беше за-

окружено со потпишување на новиот Српско-бугарски договор (1904) што го укажа патот за воено заземање и поделба на Европска Турција. Мирцштегските реформи (1903–1908) првпат меѓународно ги маркираа етно-географските граници на Македонија, а таа шанса, под туѓо влијание, не ја согледа и не ја искористи веќе дезориентираната Македонска револуционерна организација. Ревелската руско-англиска средба (1908) со англиската идеја за автономија на Македонија го предизвика албанско-младотурскиот преврат, а со тоа и омеѓувањето и затврдувањето на сферите за влијание и дејствување на соседните пропаганди. Затоа уште во следната 1909 година беа продолжени тајните српско-бугарски преговори, по иницијатива и со директно учество на Русија како веќе договорен арбитар. По анексијата на Босна и Херцеговина, Италијанско-турската војна и албанските востанички движења, по многу тешки и долги пазарења, на 29 февруари 1912 година беше потпишан новиот Српско-бугарски договор што формално ја декларира и автономијата како можност, но со Тајниот анекс за офанзивни дејствија против Турција беше преднацртан и начинот за поделбата на Македонија. На 29 мај е потпишан и Грчко-бугарскиот договор, а Српско-црногорската политичка и воена конвенција е парафирана дури во септември 1912 година, непосредно пред објавувањето на Балканската војна.

Сиве овие тајни преговори и договори не останаа тајна за европската јавност, па ни за претставниците на Македонската колонија во Петроград. Уплашени од блиската воена акција на Балканскиот сојуз и можното разграбување на татковината, тие се обидоа да си обезбедат легална институција преку која да дејствуваат во рамките на руските закони. Затоа, со потписите на основачите турските државјани Димитрија Чуповски, д-р Гаврил Константинович и Наце Димов, уште на 27 јуни 1912 година пред Петербуршкото градоначалство беше поднесен за регистрација Уставот на Словеномакедонското национално-просветно друштво „Св. Кирил и Методија“. Според основните програмски цели и задачи, тој не се разликува од Уставот на Македонското научно-литературно другарство „Св. Кирил и Методија“ од пред десет години, прилагоден само според новите историски околности.

Но руските власти ги сфатија намерите на основачите, зашто нивната јавна основна цел беше декларирана уште во првиот член од Уставот:

Словеномакедонското национално-просветно друштво „Св. Кирил и Методија“ има цел да го помага духовното преродување и обединување на Македонските Словени и нивното слободно национално-битово самоопределување.

Друштвото ја распростира својата дејност во пределите на Руската Империја, во Македонија и во странство.

Надлежните служби како прва причина за одбивање го нашле патронатот на солунските просветители, па запишале: „Присвојувањето на такво наменување може да биде допуштено само со дозвола од Св. Синод.“ Втората причина ја виделе во просторот на дејствувањето, бидејќи било напишано дека Друштвото ќе дејствува „во Руската Империја, во Македонија и во странство“. Па дури и кога основачите биле принудени да ја избришат одредбата „во странство“, службеникот пак запишал: „Друштво со вакви реони не ќе може да биде регистрирано“. Основачите потоа морале да се откажат и од одредбата „и во Македонија“, но за Русија не било прифатливо ни дејствувањето само „во Руската Империја“.

Зашто во чл. 2 од Уставот се дадени и правата за постигнување на целите:

... Друштвото, во согласност со постојните закони и владини уредби, има право:

а) да организира собранија, беседи, читања, реферати, јавни предавања, приредби, концерти и литературни вечери;

б) да ги собира и да ги проучува историските споменици и битовите особености на Македонските Словени;

в) да организира книгоиздателства, да отвора библиотеки и читалишта, ... да издава свој периодичен печатен орган, да организира конкурси за најдобри научно-стручни дела по македонското прашање и на нивните автори да им доделува премии и награди;

г) да го помага воспитанието и образованието на своите земјаци во вистинско-национален дух, укажувајќи им материјална и морална поддршка;

д) да отвора училишта и да ги обновува разурнатите православни цркви и манастири во Македонија;

ѓ) да поддржува и да развива заемни односи со сите словенски друштва, а исто така и со одделни словенски научници и општествени дејци;

е) за децата и за сирачињата да устанува стипендии во разните школски институции.

Имајќи ја предвид руската антимакедонска балканска политика и стратегија, службеникот меѓу другото оценил: „Ставовите што ги посочува оваа дејност на Друштвото ќе се однесуваат за меѓународни политички прашања.“

Освен тоа, во чл. 4 од Уставот подвлечено е кодифицирано:

Редовни членови на Друштвото можат да бидат исклучиво Словено-македонци, Словеномакедонки, а исто така и жени на Македонци што се

согласни со изложените основни ставови во овој Устав и што се готови да го помагаат нивното реализирање. Македонците и Македонките од словенско потекло што не го исповедаат национално самобитното единство на Македонските Словени, туку се нарекуваат Срби, Бугари и Грци – не можат да бидат редовни членови на Друштвото.

И тука службеникот со црвен молив дебело ги подвлекол зборовите „Словеномакедонци, Словеномакедонки“ што „го исповедаат национално самобитното единство на Македонските Словени“ и дека не може да бидат членови оние што „се нарекуваат Срби, Бугари и Грци“, па запишал: „Какво е тоа неразбирливо исповедување!“

Исто така, како и во Уставот од 1903, и сега во чл. 31 македонскиот пак се воведува во функција на службен јазик:

Меѓу членовите на Друштвото разговорен и писмен јазик се смета словеномакедонскиот јазик. Заради распространување на идејата за солидарност и духовно обединување на сите Словени, без разлика на верата и народноста (Руси, Полјаци, Чеси, Срби, Бугари, Хрвати, Словенци и др.) Словеномакедонското друштво во односите со други организации и одделни лица од словенските земји го користи сесловенскиот руски јазик; целото деловодство на Управата на Друштвото се води на руски и на словеномакедонски јазик.

По многу преписки со министерствата за внатрешни и за надворешни работи, како и со Светиот синод на Руската православна црква (во врска со патроните „Св. Кирил и Методија“), се донесува негативно решение („да се остави без последици“) и Друштвото останува нерегистрирано. Иако беа основани и прифатени разни асоцијации на сите словенски претставници во руската престолнина, вклучително и на тогаш формираното Руско-црногорско друштво, со оглед на улогата на Русија во Балканскиот сојуз, дури во време кога Балканските војни веќе беа завршени, на 31 октомври 1913 година македонското друштво и формално беше одбиено.

Во тоа време, меѓутоа, додека се чекаше регистрацијата, членовите на Македонската колонија учествуваа на сите јавни собири и ручеци, на разните словенски понеделници и четвртоци и ги бранеа македонските национални интереси пред руските и балканските учесници. Но истовремено тие беа во постојан контакт и со своите приврзаници во Македонија и во емиграцијата. Така, на пр., на 15 август 1912 година, уште пред објавувањето на Балканската војна, Македонците од битолскиот „сепаратистички кружок“ испраќаат писмо до Петербуршката македонска колонија, во кое опширно ја опишуваат трагичната положба на македонскиот народ, па потенцираат:

Петстотини години Словеномакедонците живеат под турската власт, но никогаш гонењата и систематското истребување на овој несрекен и трудољубив народ не доаѓале до такви чудовишни размери како во денешно време. По ослободувањето на Бугарија со руска крв и со руски пари мнозина Македонци почнаа да учат по бугарски (во Македонија и во Бугарија), и за кусо време се образува силен кадар од интелигентен пролетаријат. Тие почнаа да мислат и да размислуваат по бугарски и беспрекорно да ги исполнуваат сите барања на бугарската влада и на Егзархијата, да бидат учители и свештеници во Македонија, да му објавуваат на целиот свет дека во Македонија живеат само Бугари. Тие беа првите ластовички на бугаризмот, тие се јавуваат и први виновници за раздробувањето на словенското население. Овие пионери на бугаризмот отпрвин работеа по мирен пат (преку училиштата и црквите), но кога Бугарија стана горе-долу самостојна држава сликата на мирната пропаганда веднаш се измени: бугарските агенти од Македонците и од Бугарите почнаа да се однесуваат во Македонија како кај себе во Бугарија. Таму каде што поткупот на турските чиновници не помагаше, тие насилно, со огин и меч, го натераа словенското население да чита по бугарски и да се вика Бугари. За оваа цел во Софија беше образуван Македонски комитет (поточно – бугарски), којшто со бугарски пари, со дозвола од бугарската влада, ја исполнуваше смртната казна (проскрипционите списоци на жртвите уште порано се составувале) над оние Македонци што не сакаа да читаат на за нив неразбирливиот бугарски јазик и не сакаа да се наречуваат Бугари.

Истата слика се дава и за дејноста на српската и грчката пропаганда:

И така, во Македонија вештачки се создадоа, покрај грчката пропаганда, уште две – бугарската и српската. Во последно време во Македонија доби право на граѓанство и романската пропаганда. До појавувањето на бугарската и српската пропаганда Словеномакедонците секогаш велеа дека тие се – Словени и никогаш не се наречуваа Бугари, Срби или Грци; учеа тие по грчки и по словенски, но си зборуваа на чист словеномакедонски јазик. Сега се појавува прашањето: како Македонците, коишто порано се викаа Словени, сега се наречуваат Срби, Грци и Бугари? За да одговори човек на ова прашање, треба, прво, да биде вистински Македонец, второ, совеста и честа да не му се на издршка кај Бугарите, Србите и Грците. Главната причина за изникнувањето, смалувањето или зголемувањето на растот на пропагандата во Македонија зависи од турскиот режим, од географската положба на Македонија и од економската зависност на словеномакедонскиот народ од балканските држави. ... Грците, Бугарите и Србите може да се споредат со „мртвите души“ на Гогољ, но со таа разлика што Чичиков ги купувал имињата на умрените селани и не ги преправал, а Бугарите, Србите и Грците ги купуваат од Турците имињата на живите Македонци, но со право македонското *-СКИ* да го изменуваат на *-ОВ*, *-ИЌ* и *-ИДИС*. А всушност словенското население си останува едно и исто и во полна сопственост на Турската Империја.

Друг начин – се вели понатаму во писмото – за зголемување на хартија на српската, бугарската и грчката нација (за сметка на Македонците), како што веќе спомнавме погоре, тоа е економската зависност од соседните држави. Десетици илјади македонски работници секоја година одат на печалба во Бугарија, Србија и Грција. Кој во Грција не сака да се вика Грк, во Србија Србин, во Бугарија Бугарин, тој не може да го заработи парчето леб во овие „братски“ земји. Има случаи, кога од тројца еднокрвни браќа едниот мора да се вика Грк, другиот Србин, третиот Бугарин, според тоа каде одат на печалба. Кога веќе спомнативе методи не ги постигнуваат целите, тогаш во Македонија се појавуваат вооружените бугарски, грчки и српски чети и со груба сила и со оружје в раце ги тераат Македонците да преминуваат од една нација во друга. И тогаш започнува вистинско братоубивствено истребување на Македонците.

Сега сметките се собрани, жалната слика е налице: речиси четвртина од Словеномакедонците се истепани, се исклани од Турците, а еден дел се иселија во Америка, Србија, Бугарија и Грција. Во последно време, со цел да предизвикаат замешување на Европа или самите да ловат риби во матна вода, Бугарите почнаа да се занимаваат со провокации: фрлаат бомби (Кочани, Штип и др.) врз многулуѓните македонски пазари и на таков начин убиваат невини луѓе.

Затоа во писмото се заклучува:

Ако варварсково самоистребување продолжи уште неколку десетици години, тогаш од словенскиот елемент во Македонија ќе останат само жални останки од потомците на Кирила и Методија. Да ѝ се помогне на оваа несреќа може само на следниов начин:

- 1) Енергично застапување на братска Русија во полза на Македонците.
- 2) Уништување на бугарската, српската и грчката пропаганда во Македонија.
- 3) Отворање училишта на словеномакедонски јазик.
- 4) Востановување на црковната независност (автокефалната словеномакедонска црква во г. Охрид).
- 5) Слободен развиток на националната самосвест, т.е. на свеста дека Словеномакедонците се еден и неделив народ.

Во интерес на запазувањето на Отоманската Империја, турската влада треба со сите културни мерки да го помага распространувањето на оваа пропаганда што сега веќе има илјадници следбеници како во Македонија така и надвор од неа.

6) Во името на хуманоста, човечкото достоинство и љубовта кон својата татковина македонската интелигенција еднаш за секогаш мора да ја прекине срамната продажба на својата совест и чест на бугарските, српските и грчките пазари.

- 7) Широка внатрешна самоуправа на Македонија.

Во духот на ова писмо, што беше интегрално објавено во неделникот „Гражданин“ на 16 септември 1912 год., била и дискусијата на Чуповски, Димов, д-р Константинович и други на „словенскиот ручек“ во петербуршкиот ресторан „Виена“ во почетокот на септември 1912 год. На соработникот на „Гражданин“ тие му изјавиле:

Да, положбата е критична: во Македонија мириса на смрт. Единствениот спас на нашето дело, на нашата независност, а заедно со тоа и спасот на Европа од војна, тоа е вмешувањето на Русија, но не во форма на поддршка на Словенскиот сојуз против Турција, ами морална поддршка на Македонија, брз и решителен притисок врз Турција за неодољно спроведување реформи во Македонија. Овој морален притисок ќе го спаси делото, ќе го отстрани надвиснатиот приказ на војната.

...Самата победа на словенскиот сојуз, ако се реализира, – согледуваат тие – *ајсолутино е нејожелна од словенско гледиште*, зашто тоа ќе биде *йарасиос над йојомциите на Кирила и Методија*: ќе ја разделат Македонија на три дела, ќе биде привремен триумф над нејзиното тело, но никој нема да биде задоволен: ќе се наложи да војуваат со соделачите и нема да има бел ден за Словените. ... Ако Русија – рекле Македонците – *морално* се замеша во спроведувањето реформи од Турција во Македонија, ако ја помогне нејзината независност, автономијата, по можност со христијански губернатор, тогаш со тоа таа ќе ја покаже пожелноста за поддршка на потомците на Светите Кирил и Методија. Во Европа ќе биде зачувана рамнотежата, ќе се прекинат раздорите помеѓу балканските држави заради Македонија. Македонците сакаат политичка слобода, но и општествената јавност (народот) во Србија и во Бугарија исто така сака слобода за Македонија, бидејќи тогаш Македонците ќе си се вратат во татковината. Се разбира, во Бугарија и во Србија има и стремежи за создавање Голема Бугарија или Голема Србија, но тоа не е гласот на народот.

Самиот издавач на „Гражданин“ кнезот Мешчерски во својот дневнички запис за 28 октомври 1913, кога војната за Македонија веќе вилнееше, меѓу другото пишува:

Јас се видов со двајца Македонци [Д. Чуповски и Н. Димов] и во разговорот можев да се уверам дека положбата на македонскиот народ, благодареејќи на сегашната војна на Балканскиот Полуостров, не само што не е пријатна, туку е и драматична.

Иако причините што ги побудиле Бугарија, Србија, Црна Гора и Грција да се подготвуваат за војна со Турција и потоа и да ја објават беа мошне нејасни, сепак можеше човек да се досетува оти една од целите на таа војна ќе биде грижата да се ослободат Македонија и Албанија од турското ропство и да им се даде автономија.

Се покажа дека кутриот македонски народ од победите на словенските сојузени војски треба да очекува нешто што може да се покаже полошо

од неговата досегашна положба, тоа е – поделбата на Македонија помеѓу Бугарија, Србија и Црна Гора и уништување на македонската народност. Додека Македонија се наоѓаше под ропството на Турција, таа имаше пред себе надеж да си ја врати некогаш загубената самостојност, но со поделбата на Македонија помеѓу словенските држави, под изговор за победа над Турците, – прогнозира Мешчерски – Македонија или засекогаш мора да се откаже од народната индивидуалност или пак по цена на својата крв да ја брани својата народност од словенските завојувачи.

За да се предупреди најстрашното, веднаш по почнувањето на војната К. Мисирков (под вид на воен дописник) отиде во Солун, д-р Г. Константинович како доброволец (преку Рускиот црвен крст) се најде во Воената болница во Цетиње, а Д. Чуповски во почетокот на декември 1912 год. стигна во Велес, каде што го чекаа П. Попарсов, Р. Ризов, А. Мартулков и други од разни краишта на Македонија за да се договорат што и како да преземат за зачувување на целостта на Македонија. На таа Општомакедонска конференција во куќата на Ангеле Коробар, ноќта на 21 ноември 1912 год. (ст. стил) Димитрија Чуповски добил полномоштво Македонската колонија во С.-Петербург да ги претставува пред светот националните интереси на Македонија, а заедно со Петар Попарсов да отидат во Париз и Лондон – пред потпишување на Мировниот договор со Турција.

По враќањето во Русија, на 27 јануари 1912 година Чуповски објави опширна статија во „Гражданин“, во која меѓу другото соопштува:

Наоѓајќи се под турското ропство повеќе од 500 години, Македонците постојано востануваа и се бореа за независност и слобода. Особено силна беше борбата во последниве 35 години... Мирното застапништво на големите европски држави остануваше напразно. Него го спречуваше главно соперништвото на балканските држави. Секоја од нив поодделно гледаше на Македонија како на своја жртва предначинена за голтнување.

Војната на Турција со Италија даде згоден момент што раководителите на балканската политика не задоцнија да го искористат. Набрзина тие подготвија спогодба помеѓу себе, набрзина си го предразделија идниот плен, а заради успехот им изјавија на Македонците дека тие, сојузниците, одат против Турција во името на слободата на Македонија и за обезбедување на нејзината политичка независност. Со оваа изјава тие го привлекоа на своја страна воопшто целиот македонски народ. Македонските револуционерно-ослободителни комитети, како внатре во земјата, така и надвор од неа, ... формираа цели корпуси и дружини... Сета Централна и Источна Македонија беше завојувана само од македонските војски... Само со тој општ ентузијазам и со идејата „Македонија за Македонците“ и може да се објасни оној брз победнички поход на сојузната армија на територијата на Македонија...

Сега, кога делото за ослободувањето на Македонија е завршено, т.е. турската власт е изгонета, а наместо неа сојузниците поставија своја, окупациска власт, сега погледот во иднината на Македонија изгледа уште помрачен и пожален, отколку што беше порано. Од односот на окупационата власт спрема македонското население јасно се гледа дека своето последно ропство Македонија го заменила со уште полошо, не само политичко, туку и духовно, притоа тројно. Во областите на Македонија што ги зазедоа сојузниците положбата стана неподносливо тешка. Уште мирот со Турција не е склучен, а окупационите власти со драконски мерки се борат да добијат од населението изневера на својата националност, своето име и своите завети во името на кои овој народ се бореше за слобода.

За да не може сето ова насилство што се прави сега над македонскиот народ да стане достоинство на независниот европски печат и со самото тоа да не предизвикува негодување на јавноста спрема божемите ослободители, окупационите власти прибегнуваат кон такви мерки какви што сеуште не знаела историјата: целото население е осудено на интернација, без право за патување не само надвор од границите на Македонија, туку ни за премин од еден град во друг...

Не стојат подобро работите и помеѓу сојузните окупациони власти... Од меѓусебната војна сојузниците ги задржува единствено само – склучувањето на мирот со Турција. Па затоа, за да се избегнат тие жални последици што можат да ги опозорат најдобрите побуди на учесниците во војната, балканските сојузници нека ѝ дадат на Македонија право за самоопределување и, предупредувајќи го со тоа натамошното заемно соперништво, нека создадат единствено здрави основи за продолжително постоење на сојузот. Внатрешните меѓусловенски раздори за балканските држави се поопасни од сплетките на нивните многубројни надворешни непријатели. Ропството под родниот брат за Македонија ќе биде исто толку тешко колку и ропството под инородецот или иноверецот.

Во тие околности Д. Чуповски со уште поголема жестина се впушти во борбата за зачувување на целостта на татковината. Наскоро се собраа Македонците-интелектуалци во Петербург и се презедоа чекори за правдиво информирање на европската јавност за Македонија.

Пред сè, тука е објавувањето на првиот официјален акт на ополномоштените Македонци „Меморандумот за независност на Македонија“ од 1 март 1913 година што од името на Македонската колонија во Петербург му беше испратен на англискиот министер за надворешни работи сер Едвард Греј и на амбасадорите на големите сили при англискиот двор, како и на министерот за надворешни работи на Русија и на редакциите на сите позначајни весници. Во него „ополномоштените на Македонската колонија д-р Г. Константинович, Н. Димов, Д. Чуповски и Александар Везенков“ пред Лондонската мировна конфе-

ренција и пред европската јавност ја изложија историјата на македонската ослободителна борба и, наблегнувајќи на учеството на македонскиот народ како „војувачка страна“ во Балканската војна, изјавија:

...Сега во Македонија царува ужасен терор. „Слободата“ на сојузниците нема граници, никој од Македонците нема право да отпатува од Македонија во странство, да протестира или да се пожали пред европските држави. Којшто ќе ја наруши оваа наредба, него или го убиваат или го втеруваат в затвор. Сојузната армија ја окружи Македонија со кинески сид. Врз основа на сево ова долупотпишаните Македонци изјавуваат:

1) Македонската колонија во С.-Петербург, исполнувајќи ја својата света должност пред својата татковина и свесно исповедајќи ја девизата „Македонија за Македонците“, протестира и не може да остане рамнодушна кога сојузните балкански држави (Бугарија, Србија и Грција) – наши браќа по крв и вера, се готват да ја распарчаат нашата татковина, којашто стои на исто културно ниво со нив, којашто и по бројот на населението (триипол милиони жители) е поголема од Србија и од Грција поодделно. Не може да гледа без болка на таа траурна процесција – на закопот на својата несреќна Татковина Македонија, на закопот и уништувањето на политичкиот и духовниот живот на целата нација, на закопот на татковината на Светите Кирил и Методија. По дележот на братска Полска, поделбата на Македонија и тоа од нашите словенски браќа, е нечовечен акт во историјата на народите, грубо насилство врз правата на човекот, позор и срам за целото словенство.

Турското ропство е заменето со христијанско ропство. Но не е далеchen оној судбоносен час, тој веќе се приближува, кога Македонците отворено ќе му кажат на целиот свет: „Поарно е да умреме во борба за својата слобода, отколку пак да живееме во срамно ропство“.

2) За македонскиот народ бара Македонија во нејзините географски, етнографски, историски и економско-културни граници да остане единствена, неделива, независна балканска држава.

Во блиска иднина, врз основа на општи избори, да биде свикано Македонско народно собрание во Солун заради подробна разработка на внатрешната изградба на државата и за определување на своите односи спрема соседните народи.

Овие фундаментални идеи уште на 3 февруари 1913 година ги изложи во словенскиот орган „Славянскія Извѣстія“ (а по еден месец во друга статија и пошироко ги образложи) членот на МКП (под псевдонимот „Стремјаге“) Г. Георгов.

Меморандумот на Македонците (покрај во рускиот печат) влезе и во рускиот парламент. Кога на заседанието од 6 јуни 1913 год. во Државната дума се поведе жива дискусија околу македонското прашање, кадетскиот лидер П. Н. Милјуков изјави:

Каква и да е народноста што живее во Македонија, таа е една, единствена народност на територијата на целата земја, и да се допушти можноста да се дели овој жив организам на делови, на педи и на аршини, би значело да се вратиме кон времињата на дипломатијата што се карактеризираат со мерките на Виенскиот конгрес од пред 100 години.

Најприродно би било решението што би ѝ дало на Македонија автономија во нејзиниот полн размер. За жал, таквото решение сега е практично невозможно. Се изврши насилствениот акт на поделбата според договорот од 29 февруари, акт што се направи скришум од општественото мислење на обете страни. Со оваа насилствена поделба треба да сметаме, како со факт, но не одете барем понатаму во тој правец, отсечувајќи го од Македонија северозападниот агол, не сечете ја на два или на три дела.

Овде не е умесно да спориме што се Македонците, кој порано и подолго ја владеел Македонија. Да им го оставиме тој спор на етнографите, на историчарите и на филолозите. За политичарот ова прашање се решава со проста консултација: што се сметаат во овој момент самите Македонци.

И тука Милјуков се изјаснува во прилог на бугарската теза – за бугарски карактер на Македонија и бугарска свест на Македонците што се создала по образувањето на Бугарската егзархија во 1870 година.

Одговорајќи му на Милјуков, на говорницата во парламентот се јавува лидерот на Социјалдемократската партија на Русија Грузинецот А. И. Чхенкели и одржува говор во кој првпат во Думата е изложена концепцијата на Македонската колонија во Петроград. Тој чита поголеми делови од Првиот меморандум на Македонците и го брани правото на македонскиот народ. Сите позначајни весници го донесоа (во поголеми изводи) тој говор, а органот на неговата партија „Лучь“ го публикува во целост.

Откако ја карактеризира руската надворешна политика како „завојувачка“, Чхенкели преминува на „балканското прашање“, утврдувајќи дека големите сили, вклучително и пред сè Русија, биле должни да ја спречат војната на Балканот, тој ги изнесува целите на балканските влади и улогата на Русија околу таа војна:

Второто прашање што ме интересира, господа, тоа е прашањето какви цели имале владите на балканските држави објавувајќи ја војната со Турција. Вие, господа, помнете дека спроти војната владите на балканските држави ѝ поставија на Турција ултиматум. Што беше речено во тој ултиматум? Владите на балканските држави велеа: ние не можеме веќе да го поднесуваме угнетувањето на нашите истокрвни и истоверни браќа во Македонија, ние бараме автономија за Македонија... Тие зборови во ултиматумот се покажаа како еден грандиозен шантаж...

Па неколку месеци пред војната, како што реферираше членот на Думата Милјуков, на 29 февруари овие послешни сојузници склучиле меѓусебен договор, по силата на којшто се исклучувала секаква можност за реализирање на македонската автономија. Малку тоа, туку секој од нив си договорил за себе по дел од територијата заедно со македонското население што живее на неа.

На таков начин, господа, тие самите по силата на својот договор го правеа истото она што од нивна гледна точка го правела Турција, но во Турција Македонија беше барем единствена, а овде веќе ја раскинуваат на парчиња и по делчиња им ја раздаваат на одделните држави на Балканскиот Полуостров. Јас, господа, нема да се запирам врз можеби крвавите борби што се очекуваат околу поделбата на пленот, просто ја изразувам својата одвратност спрема нив, зашто ни напонуваат за времињата на мрачното средновековје. Тие извршија завојување, а сега околу пленот водат борба...

... јас ќе ви напомам дека по силата на истиот тој Берлински договор, за којшто толку често зборуваат, таканаречениот европски концерт ја имаше обврската да го регулира, конечно да го ликвидира македонското прашање, значи по силата на тој договор тој има обврска да го земе во свои раце разрешувањето на македонското прашање. За разрешувањето на ова прашање постои само едно разумно средство, тоа е плебисцитот на македонскиот народ, оставајќи му го правото самиот да си ја реши својата судбина...

Потоа А. И. Чхенкели цитира добар дел од првиот Меморандум на Македонците.

На 4 март 1913 год. од трибината на С.-Петербуршкото словенско благотворно друштво, каде што настапуваа академици, универзитетски професори, политичари и истакнати словенски дејци, Наце Д. Димов го прочита својот реферат „*Македонија во минатото, во сегашноста и во иднината*“, којшто потоа Колонијата го издаде како посебна книшка со триглавен наслов: „I. *Историски преглед на Македонија и на Македонските Словени. II. Причините за изникнувањето на четиричкото движење во Македонија. III. Политички преглед на Македонија и на Македонците.*“

Ова е несомнено едно од најзначајните посебни изданија на Другарството и на Македонската колонија во руската престолнина и засега единствено познато дело на Н. Димов. Тој се обиде да ги даде основните информации за Македонија и за Македонците, за нивната долготрајна ослободителна борба и за нивната современа состојба и перспектива. Кога сеуште се водеа борбите со Турција и се чекаа решенијата од Мировната конференција во Лондон, во моментот кога балканските завојувачи ги изоструваа страстите за

меѓусебна расплата за поделба на пленот, Димов ги истакна трите суштествени барања:

1) Сојузниците да си ги запрат распалените страсти над македонскиот народ; 2) Македонија да остане цела и неделива единица, и 3) Македонија да учествува во Балканскиот сојуз како независна балканска единица.

Во бројот од 7 април в. „Славјанин“ најави:

Македонското прашање сега е едно од најострите на Балканот. Од ваквото или онаквото негово решение зависи натамошната судбина на јужно-словенскиот сојуз. Затоа Редакцијата на весникот „Славјанин“ ги отвора своите колони за сестрано разјаснување и разгледување на ова прашање. Во следниот № 17 на „Славјанин“ ќе биде напечатена статијата „Македонската држава“.

Во следниот број навистина беа објавени голем број „статии за Македонија за да го осветлат од разни гледишта остроото македонско прашање“, но дури на 21 април 1913 година беше објавена статијата на Управда (Чуповски) „Македонската држава“, во која меѓу другото пишува:

...Објавувајќи ја сегашнава војна сојузниците му објавија на целиот свет дека тие ќе водат ослободителна војна, благодарейќи на што тие ги привлекоа на своја страна како организираните македонски чети, така и целиот македонски народ, којшто во таа борба ги напрегна сите сили и поднесе поголеми загуби од кој и да е од сојузниците. Сега пак, кога се изјаснија деталите од договорот помеѓу сојузените држави, македонскиот народ не може да се помири со таа положба што му ја готват „ослободителите“. Кога беа под турското ропство тие можеа барем да си мечтаат за светлата иднина и угнетувањето им беше полесно. А нивното разделување помеѓу сојузниците ги разбива овие надежи, бидејќи делот што ќе потпадне под која и да е држава, не зборувајќи веќе за Албанија, бездруго ќе биде тероризиран и, приединувајќи се кон нивната туѓа култура, ќе ја загуби својата самобитност.

Македонија, меѓутоа, и од историско и од етнографско гледиште претставува единствено тело и не може доброволно да го заврши своето многувековно постоење, согласувајќи се на раздробување.

Потоа Чуповски ја оцртува историјата на Македонците на Балканот „уште од првите векови на христијанската ера, т.е. тогаш кога за Бугарите уште историјата малку знаела, а Срби уште немало на Балканскиот Полуостров“, па продолжува:

Чудно ли е што Македонците, живеејќи повеќе од 1500 години на едно место, во еднакви услови и со наполно одвоен живот, изградиле своја култура, свои обичаи, идеали, јазик? ... Зошто секој од постојните народи има право на таква култура, само не Македонците? Многу зборуваат за мешаност

на населението на Македонија, но ако се отфрли малиот процент несловени, тогаш целото македонско население ќе се покаже наполно еднообразно и по јазикот и по обичаите. Кога населението на Македонија го наречуваат бугарско, српско или грчко, секогаш зад уверувањата од тој род стои човек од онаа националност што тој им ја припишува на Македонците. Бугаринот не допушта постоење во Македонија макар и на еден Србин, Србинот – Бугарин итн. Сепак, може ли да се допушти еден народ во едно и исто време да биде и бугарски, и српски и грчки?... Не е ли поедноставно да се претпостави оти причините од таков род се диктирани од „големодржавната“ политика на заинтересираните страни за заграбување на Македонија?

Историски – нагласува Чуповски – Македонија претставува исто таков рамноправен член на балканските народи, како и Бугарија, Србија и другите. Таа, како и тие народи, си имала и политичка независност, при што епохата на расцветот, на македонскиот „златен век“ била при царувањето на царот Самуил (X–XI в.), т.е. тогаш кога некои балкански држави уште не биле дури ни организирани...

Турското ропство исто така еднакво и истовремено ги снајде Македонците, како и Грците, Србите и Бугарите. Нивната положба, како турски провинции, исто така беше наполно еднаква. Стремежот за ослободување кај Македонците се разбуди не подоцна, ако не и порано од другите балкански народи...

Пораното ослободување на едните и подоцното на другите не е резултат на посилено развиена народна самосвест на првите или на заостанатост на вторите. ... Се разбира, први се ослободија народите, чиешто земји се наоѓаа поблизу до државите што војуваа со Турција и што беа погранични области на Турција. Во сите тие војни, заедно со другите Словени, учествуваа и Македонците.

...Во текот на 35 години македонскиот народ водеше непрекината крвава борба со Турците за своја независност... Но главната сопирачка на ослободувањето на Македонија од турското ропство не беше самата Турција што веќе беше си го одживеала векот во Европа и ја растргнуваа внатрешни безредија, туку истите тие братски словенски народи што во тоа време веќе се организираа во стројни држави. Нивното соперништво во пропагандата на својата националност на македонската територија (преку училиштата и црквите) го деморализираше и го разделуваше населението на Македонија на разни лагери и со тоа го обессилуваше. Секоја од балканските држави гледаше на етнографска Македонија како на свој имот, со своје население и се обидуваше да си ја присоедини кон себе.

Природно, секој самостоен настап на Македонците со девизата „Македонија за Македонците“ одеше во расчекор со интересите на спомнатите држави и тие се трудеа јавно или тајно да му се спротиставуваат...

Зачувувањето на независноста на Македонија и на нејзината целокупност е еднакво корисно за сите балкански народности и држави. ...Поделбата

на Македонија пак, покрај енергичното спротиставување од самите Македонци, несомнено ќе поведе кон меѓусебна крвава борба помеѓу сојузниците: секој од нив ќе сака да ги владее и оние делови што бил присилен да им ги отстапи на своите соратници.

Независноста на Македонија ќе биде буфер помеѓу соперничките балкански држави. Таа ќе престане да биде она јаболко за раздор, во борбата за кое не една држава си го разруши своето некогашно величие. Ова соперништво и денеска е доста силно: панелинската идеја ја исклучува големобугарската, а и едната и другата – не ја признаваат големосрпската.

Балканскиот Полуостров е премногу малечок за да можат на него мирно да коегзистираат неколку големодржавни идеи. Само федеративната држава, составена од сите балкански народи, во која мора да влезе врз еднакви права и неделивата, самостојна во внатрешните свои работи, Македонија, – само таквата федерација може да им обезбеди мирна коегзистенција и прогрес на балканските народи.

Ние веруваме дека така и ќе биде, – заклучува Чуповски – но... болно е ако до тоа убедување дојдат само преку нови, крвави жртви!...

Оваа фундаментална статија на Димитрија Чуповски претставува прва темелно образложена концепција за македонската држава во нашата историја.

А неделното илустрирано списание „Весь Миръ“ во април 1913 год. објави заедничка фотографија на тројцата најистакнати „Претставници на Македонската колонија во Петроград“, под која напиша.

Македонија, како што е познато, ќе биде поделена помеѓу Србите, Грците и Бугарите. Меѓутоа, скоро четиримилионскиот народ има право барем на автономна зависност. Видните претставници на Македонската колонија во Петербург доктор Константинович, Димов и Павле-Чуповски со специјален меморандум настапија во заштита на својата татковина. Меморандумов им е испратен на сите дипломатски претставници на големите држави. Освен тоа, Павле-Чуповски патува лично во Париз и во Лондон за да ја пропагира самостојноста на Македонија.

Бидејќи уште не беше отпатувал во Европа, во јуни 1913 год., користејќи го заминувањето на рускиот познат публицист В. В. Водозов во Македонија, Д. Чуповски му пишува (на своја визитна картичка на македонски јазик) на Петар Попарсов:

[Димитрија Чуповски] поздравува г. Петре Поп-Арсов и молит да окажет секако содејствије на видниот руски учени и пријател на македонците, Василија Васильевича Водозова, кои патуваат низ Македонија со цел да се запознат со положението.

Шо правите тамо? Ја се уште Ве чека. Излегајте, пак макар сам, за пари не се бој, ја прима разносните надвор од границата.

На 5 мај 1913 година весниците најавија: „Македонецот Д. Д. Павле-Чуповски наскоро во Друштвото на правниците ќе прочита реферат за „Неделивата и независна Македонија“, а на 19 мај „Славянин“ објави:

„Въ зашщиту Македоніи“. Под таков наслов деновиве излегува во С.-Петербург илустриран зборник статии од руски и македонски автори. Книгава има цел да ја докаже неопходноста за образување неделива и независна Македонија, како од македонско, така и од руско гледиште.

Најавената публикација не се најде во библиотеките. За руската балканска политика и стратегија таа беше апсолутно неприфатлива.

Револтиран од состојбите на Балканот и особено од односот на оружениот фактор во Македонија, на 14 јуни 1913 година Димитрија Чуповски му предава свое писмо на Водовозов за да му го даде на скопскиот митрополит Неофит, во кое пишува:

Ваше Високопреосвештенство,

Предавачот на ова [писмо], високоучениот, виден руски општествен деец, пријател на Македонците и огнен поборник за нивната слобода и независност, Василиј Василјевич Водовозов, со цел да се запознае со современата вистинска положба на Македонија во секој однос, презеде патување по неа, па затоа најпокорно го молам Вашето Високопреосвештенство да му укажете секаква помош.

Притоа сметам за свој долг да му соопштам на Вашето Блаженство дека на телеграмите и писмата што Ви ги испратив не добив никаков одговор.

Зошто нема месни претставници, – прашува налутено Чуповски – изразители на вистинските желби на Македонците пред европските држави и пред Русија? Та нели сега е најудобниот и последен момент кога гласот на Македонците може да биде чуен. Каде се сега оние народољупци, онаа Внатрешна организација, чијашто девиза секогаш беше „Македонија за Македонците“? Зошто не настапуваат со протести против поранешните сојузници, а сега непријатели на македонската независност? Или можеби тие сеуште веруваат во моќта и несебичноста на Бугарија? Па нели токму таа прва посегна врз целостта на Македонија, давајќи им на нејзините вчерашни сојузници дел од живиот македонски организам. Не е ли веќе време сега да си ги отворат очите и да настапат за нејзина одбрана?...

Централниот македонски комитет во својот „позив“ и обединетата македонска емиграција во Бугарија во својот „Меморандум“ не изјавуваат јасни барања за независност на Македонија, а се потврдуваат за тешко исполнивата желба за присоединување кон Бугарија.

Ние, Македонската колонија во Русија, веќе настапивме во одбрана на Македонија со меморандуми пред Лондонската конференција и пред сојузните балкански држави, а исто така и пред руската влада. Сега почнавме да го

издаваме специјалниот свој печатен орган „Македонскиј Голосъ“, чијашто задача е да се бори за неделивоста и независноста на Македонија и за обновување на Охридската автокефална црква.

Ова писмо како и визитната картичка, останале во архивот на В. В. Водовозов, бидејќи во тоа време и митрополитот и Попарсов веќе морале да ја напуштат Македонија. Но укажувањата и односот на Чуповски спрема актите што ги објавуваа револуционерите и дирижираните тела на емиграцијата во Бугарија се мошне укажувачки. Не само што македонските оружени сили не беа оставени да ја ослободуваат татковината, туку, плашејќи се од можноста да го свртат оружјето против „ослободителите“ и да ја прогласат најавената автономија, ги испратија на Одринскиот фронт за да се борат за завојувачките интереси на Бугарија на патот кон средновековно мечтаениот Цариград.

Навистина, во Мемоарот на ЦК на ВМОРО до бугарскиот цар Фердинанд од 6. XII 1912 год., „съставен в Солун от професор Милетич, подписан и подпечатан от г-н Т. Александров като член на Централния комитет“, меѓу другото се вели:

След многовековни страдания бяхме честити да доживеем радостния ден да видим Ваше Величество в главния град на освободена Македония. Крайната цел на въстаническата борба, която бе организирана от нашето население в Македония и Одринско, бе освобождението на поробената ни родина, за да може българския народ целокупно да заживее мирен културен живот. Нашата мечта – мечтата на българския народ – ето вече се сбъдва, и няма да има по-щастливи от нас, ако зарята на свободата огрее всички кътове на етнографическа България под българско знаме...

Јасно и разбрано. Затоа во писмото од Солун од 14. I 1913 год. до задграничниот претставник на ВМОРО во Софија П. Јаворов со барање да се испратат бугарски агитатори во Петербург, Париз и Лондон „за да изјавят народното искане – да се запазят всички български земи за България“, а за такви „македонски“ мисионери се препорачуваат професорите Милетич и Георгов, со кои потоа претставниците на Македонската колонија во Петроград имаше жестоки јавни расправи.

Во тој дух е и писмото од Скопскиот револуционерен округ од јануари 1913 год. до премиерот на бугарската влада Гешов што завршува со пораката дека „българите от Скопския край, които са дали толкова много скъпи жертви, са готови и на нови за постигането на националния идеал – присъединението на всички българии към Царство България“.

Таква е содржината и на Меморандумот од 15 мај 1913 год., што го спомнува Чуповски, „от сдружената македонска емиграция в

София до чуждите дипломатически мисии, организиран и подготвен од ВМОРО“, како и испратената од Македонија на 17 јуни 1913 год. „Декларација на Втрешната Македонска Революционна Организација“, во која се изјавува дека „не признава спорни земи, а само български земи в границите на Македония“ и се заканува:

...ако македонският въпрос не се реши така, както желае, тя не ще прекрати своята революционна дейност и че във вихъра на борбата не ще се подвоуми да си послужи със сички възможни средства, с които би могла да располага, без да води сметка ни за Женевска, ни за други международни конвенции.

Тука треба да се согледаат и корените за букурешките решенија и за улогата на Александровата ВМОРО за историската поделба на Македонија.

Но Македонската колонија газеше доследно по својот зацртан пат. Сред руската јавност тоа наоѓаше сочувство. Израз на тој однос е и значајното учество на Димитрија и на брат му Наце, заедно со Г. А. Георгов, во филмот „Славјанскій альбомъ“ снимен во март и април 1913 година во Петербург. На 22 април 1913 год. во дворот на Редакцијата на весникот „Славјанинъ“ биле завршени последните кадри, во кои биле снимени „групата претставници на словенските народности што се наоѓаат во Русија“, меѓу кои е и „Македонецот Д. Д. Павле-Чуповски“. И во последниот кадар, каде што биле претставени, покрај редакторите на в. „Славјанинъ“ и „словенските дејци од разни друштва“, биле снимени и Димов, Георгов и „изд.[авачот] на „Македонскій голосъ“ Д. Д. Павле-Чуповски“ – како претставници на Македонците. Биле направени и неколку групни фотографии што се продавале како картички, а некои од нив се објавени и на страниците на в. „Славјанинъ“.

Меѓувремено не само што беа публикувани значајни статии од Д. Чуповски, Г. Георгов и други за Македонија и Македонците во рускиот печат, туку претставниците на МК земаа видно учество и на словенските и други собранија во престолнината, а нивните настапи секогаш беа опширно цитирани и коментирани во печатот.

На 7 мај 1913 год. веќе беше добиена дозволата за печатење на сп. „Македонскій голосъ“ со право да објавува: статии по прашања од надворешната политика, од историјата, науката, уметноста и литературата, хроника, фелтони, раскази и стихови, прегледи на рускиот и странскиот печат, библиографија, итн. На 9 јуни се појави и првиот број на списанието, со зборовите на Б. Сарафов на корицата како мото што потоа се печатеа на насловната страница под насловот на сите натамошни броеви:

Ние, Македонците, ни сме Срби, ни сме Бугари, ами просто Македонци. Македонскиот народ постои независно од бугарскиот и од српскиот. Ние им сочувствуваме и на едните и на другите, и на Бугарите и на Србите, кој ќе го помогне нашето ослободување, нему ќе му речеме благодарам, но Србите и Бугарите нека не забораваат дека Македонија е само за Македонците.

А во уводникот на првиот број меѓу другото Редакцијата пред-јавува:

Во овој момент се решава македонското прашање и многу факти укажуваат дека неговото решение ќе биде конечно. Каква судбина и да ја снајде многустрадалната земја: ќе падне ли таа по петвековното ропство под власта само на некоја сродна држава, ќе ја раскинат ли на делови и ќе си ја поделат меѓу себе сите балкански сојузници или, најпосле, ќе ја добие долго очекуваната автономија и независност – целта на нејзините вековни стремежи – и во едниот и во другиот и во третиот случај прашањето ќе се изјасни и ќе се заборава, ако не засекогаш, тогаш за премногу долг рок, во текот на кој многу работи наполно ќе се изменат.

Исто така тука е објавена и фундаменталната статија на Д. Чуповски „Македонија и Македонците (Културно-историски преглед на Македонија)“ што веројатно го претставува текстот на неговото јавно предавање во престолнината. Тоа не е само најдолгиот текст во списанието, туку и прв прегледен текст за македонската културно-национална историја воопшто.

Непосредно пред почетокот на Втората балканска војна, кога веќе се чувствуваše балканскиот барут меѓу „сојузниците“, кога Македонија беше поделена, но од таа поделба никако не беше задоволна Бугарија и бараше нова прерасподелба на завојуваните територии, инсистирајќи и на договорената арбитража од рускиот цар, – на 7 јуни 1913 год. „ополномоштените“ Македонци во С.-Петербург Димитрија Чуповски, Георги Георгов, д-р Г. К. Константинович, Наце Д. Димов и инженер-технолог И. Георгов, го објавија сепаратно и во рускиот печат и вториот „Меморандум на Македонците до владите и до општествената јавност на сојузените балкански држави“. Во овој државотворен документ се наведени мноштво историски факти и аргументи од историјата на Македонија, но се децидирани и основните барања:

...Поделбата на Македонија – велат потписниците – ќе ни создаде нова зависност и јаремот на родниот брат не ќе може да ни ја замени слободата.

Во името на природното право, во името на историјата, во името на практичната целесобразност, ние ве молиме вас, браќа, да го примите на знаење следново:

1) Македонија е населена со еднородно словенско племе што си има своја историја, свој бит, своја некогашна државност, свои идеали, па затоа и право на самоопределување.

2) Македонија во своите етнички, географски и културно-историски граници треба да биде самостојна држава, со влада што е одговорна пред Народното собрание.

3) Македонската држава треба да претставува одделна рамноправна единица во Балканскиот сојуз при заеднички царински граници.

4) Во црковен однос неопходно е во Македонија да се обнови древната Охридска автокефална црква што ќе биде во канонско единство со другите православни цркви: грчката, руската, бугарската, српската, романската и сириско-арапската.

5) За подробната разработка на внатрешното устројство на македонската држава треба во најскоро време, под покровителство на големите држави, да се свика народно претставништво (Национално основачко собрание) во градот Солун, избрано со општо гласање.

Во упорното барање можности за легитимен претставник, Македонците во Русија основаа и Руско-македонско благотворно друштво „Св. Кирил и Методија“. На 25. XI 1913 год. основачите: „потомствениот дворјанин Леон Михајлович ШАХ-ПАРОНИЈАНЦ, турскиот поданик Димо син на Димо ПАВЛЕ-ЧУПОВСКИ и колешкиот советник Василиј Михајлович СМЕЛКОВ“ го молат петербуршкиот градоначалник да им биде регистриран приложениот „Устав“.

И на ова друштво целите и задачите речиси наполно се совпаѓаат со оние на МНЛД од 1903 и на Словеномакедонското национално-просветно друштво „Св. Кирил и Методија“ од 1912 год. Дури и патроните се истите. Само што дејноста веќе не се простира во Русија и во Македонија, туку само „на територијата на С.-Петербуршкото градоначалство“. Но процедурата се развлекува и дури во половината на 1914 год., веќе во сосем нови историско-политички околности, и оваа регистрација конечно е одбиена.

И додека рускиот печат со внимание и симпатии го пречека органот на Македонската колонија „МГ“, весникот на СПБСБД „Славјанскія Извѣстія“ согледа во него сериозен противник на руската балканска политика. Како одговор на овој напад Чуповски напиша:

Откако целиот руски печат во поголемиот свој дел сочувствено го одбележа појавувањето на органот на приврзаниците на независна Македо-

нија, им текнало да му посветат белешка и „Славянскія Извѣстія“, орган на „Словен[ското] благод[ворно] д-во“ и, се разбира, останале незадоволни од нашиов весник...

Но ние сакаме да одговориме не толку на Редакцијата, колку на оние неколку десетици читатели, на кои им доаѓаат до раце „Славянскія Извѣстія“.

Ете на тие читатели ние би сакале да им укажеме дека за слободата на Македонија се борат сите Македонци, независно од тоа дали тие живеат во Петербург, во Париз, во Софија или во Битола, Скопје, Солун итн.

Тоа добро го знае и Редакцијата на „Славян. Изв.“, но очевидно таа си има свои причини „од домашен карактер“ за да го премолчува гласот на Македонците. ...

Задачата пак на „Макед. Глас“ е да одговара на актуелните прашања, да стои на стража на погазените интереси на својата татковина и, по можност, патемно да ги запознава читателите и со научниот материјал за сегашноста и за минатото на Македонија.

Но и Белград и Софија, како и Атина, вршеа притисок врз руската влада за да го заузда овој единствен гласник на вистинските македонски интереси. Ситуацијата стана уште поделикатна кога Австро-Унгарија ѝ објави војна на Србија, наскоро по кое и Русија влезе во Првата светска војна, прогласувајќи ја како света борба за словенско обединување. Затоа и Редакцијата на списанието јавно соопшти дека „настанал моментот кога пред нас одново стои можноста за пререшавање на македонското прашање“, поради што и „Македонскій голосъ“ „со уште поголема сила ќе се бори за неопходноста од јужнословенско братско примиревање, *коешѣо не може да се замисли без ѣраведен однос кон Македонија, која сака слобода и обединување на деловиѣе шѣо сега се оѣкинайѣи еден од другѣ*“.

Сараевскиот атентат ја усложни општата ситуација. И во Петроград завладува нервозно исчекување. Словенските дејци од сите постојни словенски друштва во руската престолнина се собираат на советување и организираат „банкет“ и голем словенски митинг во Дворјанското собрание. Во македонските средини се возбуждува страв пред надвиснатиот воен пожар, но и надеж за пререшување на македонското прашање, па се прават итни консултации. И тоа расположение не беше само во Петроград.

Кога Австро-Унгарија ѝ објави војна на Србија Крсте Мисирков од Кишинев отиде во Одеса, каде што ја собра Македонската колонија и го постави прашањето „за една организација и усиленa пропаганда во Русија за автономија на Македонија, т.е. за создавање независна држава Македонија, во составот на која би влегле трите вилаети –

Солунскиот, Битолскиот и Косовскиот“. Собранието решило таа усиленa агитација да се води „преку усна и писмена пропаганда“, заради што било заклучено тие дни да замине „за Москва и Петербург еден од членовите на овдешната македонска колонија за да ги осветли по прашањето руските раководни кругови“. Тој пратеник на Одеската македонска колонија бил К. П. Мисирков.

А кога и Русија влезе во војната, на 6 август 1914 год. во Одеса беше организирано големо „Општословенско собрание“, на кое говор одржа и „претставникот на Македонците К. Мисирков“. На 1/14 август рускиот император Николај II ги повика Полјаците да ѝ се придружат на Русија во борбата против германизмот, со веќавање дека по победата полскиот народ ќе биде обединет, дека „ќе се прероди Полска, слободна во својата вера, во јазикот и во самоуправата“, иако – „под скиптарот на рускиот цар“. Во својот опширен говор Мисирков го искористува како повод ова веќавање, како и изјавата на Николај II во телеграмата до Полјаците-земјоделци од Минската губернија дека се надева „за победа над заедничкиот наш непријател, за конечно обединување на целото словенство и за светла иднина на одделните негови народи“, па меѓу другото рекол:

Борбата на словенството со германството, по сè изгледа, се јавува исто така како конечна ликвидација на целото словенско прашање, на сите очекувања на словенските народи. Манифестот на Августејшиот главнокомандујушт кон полскиот народ ветува ослободување и обединување на сиот полски народ во една држава. Меѓутоа, во словенскиот свет постои и втора Полска, Полска на Балканскиот Полуостров, херојската но несреќна Македонија, разделена со Букурешкиот договор на три дела.

Македонија, таа втора Полска, исто така има законско право на манифест за нејзино обединување и за востановување на царството на царот Самуил и на кралот Волкашин. Меѓутоа, иако Македонците и се борат за слободата на Србија и за словенското дело воопшто, ... сепак таа сеуште нема добиено никаков манифест за обединување на целата Македонија во една држава. ...

Како татковина на словенските апостоли светите Кирил и Методија, на словенското писмо и на древниот литературен и црковен јазик на целото православно словенство, имајќи ја најдревната словенска култура, како земја што ја одбрани својата национална словенска самобитност во текот на 1400 години, издржувајќи ја најупорната борба со исконските непријатели на словенството на Балканот: Грците и Турците, при што последниве 20 години во историјата на Македонија претставуваа постојано и сеопшто востание на Македонците против Турците, Македонија со учеството во Првата балканска војна против Турција и во борбата на Србија со Австро-Унгарија си ги

заслужи истите оние ветувања и истата онаа награда како и раздробената на три дела Полска.

Независно од Одеската македонска колонија, и Македонската колонија во Петроград презела слични чекори со стремеж за обезбедување поволно решение за Македонија по крајот на започнатата војна. Токму кога пристигнал Мисирков во руската престолнина била закажана конференција од четворица најистакнати членови на Македонската колонија „за разгледување на многу важно прашање“, во која зел учество и Мисирков. Основната задача била да се подготви текстот на Меморандумот до министерот за надворешни работи на Русија. Поголемиот дел од текстот е пишуван од Чуповски, но Мисирков во едно писмо вели: „меморандумот до Министерството беше замислен од одеските Македонци, но за да му се придодаде поголема тежина беше предложено да се присоедини и претставникот на петербуршките македонски дејци г. Чуповски“.

Откако на 14 август 1914 год. текстот бил дефиниран и потпишан од Д. Д. Чуповски и К. П. Мисирков, како претставници на двете македонски колонии од Петроград и од Одеса, Меморандумот му бил предаден на кнезот Г. Н. Грубецкој во Министерството за надворешни работи. На крајот од опширниот текст се вели:

Србите, Грците и Бугарите, откако ја завладеаја Македонија, уште повеќе се убедија во постоењето на непоколеблива македонска национална самосвест закалена во борбата, затоа тие ѝ објавија најжестока војна на таа македонска национална самосвест, и воопшто на македонската национална култура. Српската, грчката и бугарската политика во Македонија ги насочија сите усилби и средства на државата во борба со македонскиот национализам, со македонската просвета, со македонската култура... Така српско-бугарскиот спор за Македонија претставува вечна закана за мирот на Балканот и за интересите за балканското словенство. Ете зошто ние Македонците сметаме дека сегашнава општоевропска војна, која треба да ја реши судбината на целото словенство, нема да заборава да ја уреди судбината и на нашата татковина...

Најправилно решение на македонското прашање – предлагаат потписниците – несомнено е создавањето на независно кралство, на чие чело би бил монарх од словенско потекло со православна вероисповед... Ние сметаме дека најдоброто и најправедно решение на македонското прашање ќе биде да им се одземат на Србите, Грците и Бугарите сите македонски земји што ги сочинуваат поранешните три македонски вилаети и од нив да се формира ново словенско, сосем независно балканско кралство – Македонија, на чело на кое би бил еден од великите кнезови на рускиот ЦАРСКИ дом, според НАЈВИСОКИОТ избор на НЕГОВОТО ЦАРСКО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРОТ ИМПЕРАТОР... Имајќи го предвид сето горекажано, ние долупотпишаните претставници на С.-Петербуршката и Одеската јужноруска македонска колонија,

имаме чест најпокорно да го замолиме Вашето Вископревосходство да не ја одбие Вашата многуценета помош за реализација на гореизнесените идеали на македонскиот народ, а исто така да ги прими уверувањата за нашата постојана готовност да го жртвуваме нашиот живот за исполнување на нашиот татковински и општословенски идеал.

Меѓу бројните акти на Македонската колонија во Петроград од тоа време посебно внимание заслужува „Апелот на македонските патриоти кон народните пратеници на Бугарија, Србија и Грција“, публикуван во последниот број на „Македонски Голосъ (Македонски глас)“ од 20 ноември 1914 год. Во моментот кога некои од балканските држави мораа да го напуштат привидниот неутралитет и јасно да се определат во започнатата војна, а Бугарија го лицитираше на европскиот пазар прашањето за присвојување на целата Македонија, кога европскиот печат и дипломатијата почнаа да се занимаваат со прашањето за Македонија, па секој тргнуваше од своите сметки, почнаа да предлагаат решенија за задоволување на „претензиите на Бугарија кон оваа земја и изнаоѓање компензации за Србија и за Грција“, потписниците Д. Д. Павле-Чуповски, Д. Пешковски, Г. Угриновски и П. Божидарски енергично го дигнаа гласот од името на обезгласената Македонија:

Притоа се испушта од предвид една околност, а тоа е желбата на самите Македонци, нивните национални стремежи. Последниве пак се состојат не во тоа што се предлага во дадениов случај. Желбите на Македонците беа изразувани веќе не еднаш во последниве години, нив ги знаат и европската дипломатија и балканските политичари и државници. Во нив јасно и определено се вели дека: Македонија треба да биде самостојна, единствена и независна. Бугарија нема повеќе права врз Македонија, отколку Србите и Грците, коишто некогаш, исто како и Бугарите, во својство на завојувачи, ја владееле нашата татковина. Но присилното завојување не го лишува народот од неговиот национален лик, од неговата волја да се чувствува таков, а не инаков, и да се бори за признавање на својата самостојност.

По овие колку луцидни толку и денеска актуелни согледувања, потписниците на Апелот прават преглед на историските превирања и на судбината и улогата на Македонија на Балканот, па укажуваат и предупредуваат:

Природно и логично ослободувањето на Македонија може да се постигне само со обновување на нејзината независност. А настанатиот дележ на земјата или сега пропагираната нова прерасподелба или присоединување на поголемиот дел од словеномакедонската земја кон која и да е држава, во никој случај не може да биде праведно решение, тоа никога нема да го задоволи и никогаш нема да се умиротворат балканските народи.

Поради тоа ние, македонските патриоти, се обраќаме сега, во овој историски и политички вонредно важен момент, кон Вас, нашите браќа по словенската крв Срби и Бугари, и кон Вас, нашите браќа по православната вера – Грци, потсетувајќи Ве за огромната одговорност што Ви ја определи судбината предавајќи Ви го за решение прашањето за Македонија. Помнете, браќа, племенски единствениот народ е живо тело што со расечување на делови се осудува на смрт.

Земајќи ја како основа пак изјавата на Русија за „ослободување на сите Словени и задоволување на нивните национални копнежи“ и предочувајќи им „задоволување на државните интереси“ на Србија, Бугарија и Грција, укажувајќи на односот на Русија, Англија и Франција „спрема народите од Австро-Унгарија и Германија што се подјармени под германско-унгарското ропство“, на кои „им е ветена полна слобода и самостојност“, потписниците на Апелот пак декларираат:

И така, зар Вие што, без оглед на преживеаното, ние сеуште Ве нарекуваме браќа, нема да тргнете по примерот на големите држави и нема да ни го кажете одамна очекуваниот братски збор, признавајќи го минатото непријателство и букурешката поделба на нашата татковина како тешка грешка што треба што поскоро да се исправи и да му се предаде на заборавот?

Ние Ви изјавуваме дека ние, *Македонциите*, не сме Срби, не сме Бугари и не сме Грци, но нашето срце е отворено за љубов и вечна дружба спрема сите Вас. Откажете се само од она што во занесот на ожесточеноста, предизвикана од подмолните интриги на нашите заеднички непријатели, сте го зеле со меч и што *можете да го задржите за себе само со силата на оружјето*. И дајте ни нам, на Македонците, можност да си го организираме својот живот во родната земја во согласност со нашите интереси. *Не пречете и на Македонија да стане единствена, самостојна, независна*. Слободата на Македонија ќе Ви донесе мир; таа ќе му стави крај на непријателството помеѓу балканците. Слободата на Македонија е неопходниот услов за трајноста и полнотата на слободата на целото јужно словенство.

Меѓутоа, пазарлаците продолжуваа со сè поголем интензитет. Од позицијата на Бугарија зависеше и односот на Грција и Романија. Силите на Антантата правеа секакви напори да ја склонат Бугарија да им се приклучи или барем да зачува полн и вистински неутралитет. Македонија беше средството со коешто требаше да се обезбеди наклоноста на Фердинанд. Во такви околности на 20 ноември 1914 год. се појави единасетиот и последен број на „Македонски Голос (Македонски глас)“. Неговата содржина никако не беше во унисон со руската политика и со стремежите на силите на Антантата. Во овој број е објавен и непотпишаниот текст „Удира последниот час“ што е насочен директно против обидите на Русија да ја придобие Бугарија со веќавање на Македонија:

Да се засилува Фердинандовата монархија со Македонија – дури и од политичка, чисто сметковна страна – претставува длабоко погрешен чекор. Од гледна точка на словенството пак, предавањето на искрените браќа Македонците под јаремот на турскиот пријател Австриецот Фердинанд и на неговите ортаци ќе биде нов тежок престап. ... Русија и нејзините сојузници треба нај-после да се убедат дека Македонија нема цврста врска со Бугарија; нивните патишта се разидуваат уште во историските времиња.

Проследувајќи ја историјата на Македонија, укажувајќи дека во разни времиња потпаѓала во разни државни граници на балканските царства, но исто така и живеела самостоен државен живот при Самуила, Волкашина и Марка, текстот завршува:

На таков начин ние гледаме дека во продолжение на векови двапати Бугарија ја има владеано Македонија, еднаш **Македонија** ја има ослободено од Грците, но тесно обединување меѓу нив, тежнеене една кон друга, како што стануваше кај руските племиња, никогаш немало. Бугарското царство започна со доаѓањето на туѓите за Словените завојувачи – Бугарите. Сите бугарски цареви гледаа на Македонија како на гурмански залак што требаше да се откине од Грците и да не им се даде на Србите, и завојувајќи ја со огин и меч го опустошуваа овој бисер на Балканскиот Полуостров. А за чисто македонските интереси малку водеа сметка во тоа време.

Што се однесува за прашањето за национално-културната преродба на Македонија, не беа Бугарите виновници за неа, туку напротив, Македонците ја помогнаа националната борба на Бугарија. Бугарската агитација пак, преку Егзархијата и четите, се вовеле во последно време, но таа, се разбира, не можеше откорен да ја измени состојбата на работите. А настаните од последниве две години и држењето на Бугарија, којашто ги заборава интересите на словенството и со крвавата меѓусебна војна ги разурна сите македонски мечти и желби, конечно ги прекинаа сите симпатии што можеби и ги имаа порано спрема неа некои Македонци.

И така, Македонија не сака, не може и не треба да биде бугарска. Но таа не треба да биде ни грчка ни српска...

Додека Мисирков престојуваше во Петроград, му оставил на Чуповски две статии, потпишани со псевдонимот *К. Пелски* за објавување во органот на Македонската колонија. Во првата статија *Македонској и бугарској национален идеал*, објавена во сп. „Македонскиј Голосъ (Македонски глас)“ на 13. VIII 1914 год., меѓу другото пишува за односот на Бугарија спрема македонските национални дејци и идеали, па меѓу другото вели:

Единството и автономијата на Македонија – ете го идеалот на Б. Сарафов; заграбувањето на цела Македонија од Бугарија или барем нејзина поделба помеѓу Бугарија и Србија со присоединување на поголемиот дел од Македонија кон Бугарија – ете го идеалот на бугарските националисти...

Борис Сарафов за неговиот македонски патриотизам беше прогласен за авантурист, К. Мисирков за неговата книга „За македонските работи“ беше прогласен за предавник, а групата на петербуршките Македонци на чело со Д. Павле-Чуповски, коишто се борат за единството и автономијата на Македонија и за националната самобитност на Македонците, беше обвинувана за подмитливост дека таа била орудие на С.-Петербуршкото словенско благотворно друштво за обезбедување на српските интереси во Македонија...

Нека си мечтае Бугарија за своето проширување. Македонците тоа не ги интересира. На Македонците им е потребно повторно обединување и независност. На Македонците им треба не голема Бугарија, туку обединета и слободна Македонија... На таков начин, движењето во полза на автономијата сред Македонците има свое минато, па затоа и не се јавува како отстрана измислено... Време е да го отстраниме бугарскиот параван што ни го преградува патот кон непосредно обраќање кон совеста на цивилизирана Европа за помош и соработка... Време е да му се докаже на целиот свет дека во Македонија живее македонски народ, а не српски ни бугарски, ниту пак грчки, дека овој народ си има своја историја, свои национални достоинства, свои крупни историски заслуги во културната историја на словенството... А да не ни зборуваме за тоа дека во текот на 19. век Македонците воде борба со фанариотите за словенско писмо и литургија, тие во текот на дваесет години водеа упорна борба за ослободување на Македонија, и притоа оваа борба Македонците ја водеа и покрај нејзиното неодобрување од Егзархијата и од бугарската влада, која секогаш си ги припишуваше за себе заслугите на Македонците, а за своите дипломатски неуспеси ги обвинуваше Македонците. Македонија е земја со древна словенска култура и никој нема да успее да ја искорени оваа древна словенска култура и на пустината да ги утврди своите интереси. Македонија ќе ги преживее сите несреќи, – извикнува Мисирков – зашто уште не се исчезнати јунаците во Македонија. Ликовите на Светите Кирил и Методија, на Светите Климент и Наум Охридски им служат на синовите како порака дека и за Македонија ќе дојде светла иднина кога таа обединета и ослободена ќе влезе како рамноправен член во семејството на балканските народи.

Втората статија на Крсте Мисирков е објавена во последниот број на „МГ“ под наслов „Борбата за автономија“, во која меѓу другото предупредува:

Во нашиов век тешко е да се задржи заграбеното со сила против правото и справедливоста. Никаков српско-грчки, ни српско-грчко-романски, ни бугарско-турски сојуз нема да го осигури поробувањето на нашата татковина. Македонија ќе биде самостојна и единствена земја. За тоа гарантираме ние, Македонците. Нас лошо нè знаеја и лошо нè знаат, но ние ќе ја извојуваме победата на нашето праведно дело.

Мисирков и сега завршува со увереноста:

Автономијата на Македонија ќе биде најдоброто разрешување на македонското прашање, како за самите Македонци, така и за Србија и Грција и Бугарија и за европскиот мир.

Но руската политика не можеше уште рамнодушно да се однесува спрема решителниот став на Македонците за „неопходноста за пререшување на македонското прашање“ – со ослободување и обединување на народот. Затоа сериозно и предизвикувачки одсвонуваа зборовите на „МГ“:

Ако Бугарите и Србите беа наши искрени браќа, зар ќе кренеа рака да ја потпишат пресудата за поделба на земјата што *самите тие во договорот ја признаа како земја што не влегува во сферата на нивните прејлензии и која може, според нивното првобитно мислење, да биде организирана во вид на автономна единица.*

Ако Бугарите, коишто ѝ го наврзуваа своето покровителство на Македонија, не беа опфатени од жедта за заграбување, тие требаше да ја истакнат во прв ред автономијата на нашата земја, во согласност со своите поранешни ветувања и со својот договор. Но сите ние помнине на каков непријателски однос наиде во бугарскиот печат и во политичките кругови мислата за самостојност што беше изразена од Македонците во нивните меморандуми. ... Следствено, од кого зависеше судбината на Македонците, кој ја уништи македонската автономија, без да добие увереност оти таа е невозможна? Бугарија беше таа што најмногу викаше за свое родство и братство со нас.

Сега настапува моментот кога е возможно да се поправи минатогодишната грешка (да го наречеме тоа така). А што прави Бугарија? Таа се готви со сите правди и неправди, со заканувања и со сила да направи нова преподелба на Македонија во своја полза, истакнувајќи го како доказ за својата правина бившиот договор. Но ете договорот зборува друго. Тој исцело ја одделува Македонија и предвидува нејзина автономија. Вратете се кон договорот, но не извртувајте го, не прикривајте го од себе и од другите прифатениот услов од самите Вас за независност на единствената Македонија! И само тогаш Вие ќе ја докажете својата правина и политичка чесност. И само тогаш ќе ги избегнете сите ужаси од новите меѓусебни судири и крвавиот слом на словенскиот југ.

Членот на Петроградската македонска колонија Г. Георгиев во последниов број на „МГ“ во статијата „Кои се Македонците?“ го разгледува етничкото потекло и историскиот развој на Македонците и констатира дека „Македонските Словени по типот и јазикот се почисто словенско племе, отколку Бугарите и Србо-Хрватите со Словенците“, дека тие „не се Срби и не се Бугари, ами просто Македонци, и родствени и на едните и на другите“, па нагласува:

... „само независна и слободна Македонија може да послужи како таков здрав фундамент, врз кој ќе биде изградена величествената зграда на националното обединување на македонското, бугарското и српското племе, па следствено и на целото јужно словенство, како неопходен степен кон идното негово обединување со северното словенство, – завршувајќи со извикот – „Да живее независна и слободна Македонија!“

Првата светска војна се разгоре и на Балканот. И бидејќи и списанието „МГ“ не беше во согласност со целите и намерите на Русија и на Антантата, тоа мораше да престане да излегува. А јавните собири стануваа сè поретки и во своите резолуции поеднолиниски, па полето на македонските национални активности беше мошне стеснето.

Кога веќе не можеше да се издејствува легализација и на Руско-македонското благотворно друштво „Кирил и Методија“, Д. Чуповски направи обид да го исползува веќе постојното Друштво за помош на почетниците литератори, артисти, уметници и научници во Петроград и преку него да придонесе за реализација на поставените цели. На 1. III 1915 год. на Општото собрание на Друштвото бил избран за потпретседател „кандидатот по богословија на Петроградската духовна академија Д. Д. Павле-Чуповски“, а брат му Н. Димов станал активен член. Друштвото го печати природичното издание „Ежегодник“ (за 1914 год.) и месечното списание „Славјане“ (1915), во кои најде одраз и дејноста на Македонската колонија. Друштвото, според статутарните одредби, имало право да организира разни предавања, приредби и сл. Чуповски се трудел максимално да ја искористи таа своја позиција во Друштвото, па во списанието „Славјане“ е преобјавена и статијата на К. Мисирков (К. Пелски) „Борбата за автономија“.

Како резултат на жестоките битки на фронтот, во руската престолнина пристигнуваа сè повеќе ранети руски војници и офицери. Друштвово презеде иницијатива и организира мала болница што ја нарече „Словенски лазарет“. Капацитетот на болницава изнесувал 10 ранети (офицери и подофицери), покрај неопходниот медицински и друг персонал. На 4 март 1915 год. „Словенскиот лазарет“ го посетил претставникот од свитата на рускиот император генерал-мајорот В. А. Комаров за да им ги предаде одликувањата на двајца ранети офицери. На сликата од приемот: на челно место, до генералот, седат потпретседателот на Друштвото Д. Чуповски и брат му Наце Димов. Тоа само ја потврдува улогата на Македонците во дејноста на ова друштво и неговото место и во историјата на Македонската колонија во Петроград.

Во Русија и посебно во руската престолнина постоеја многу и различни словенски друштва. Едно од нив беше Друштвото за словен-

ска заемност во Петроград, чии членови меѓу другите беа и Д. Д. Чуповски и Н. Д. Димов. Во времето кога Словенското благотворно друштво во Петроград, како одговор на „посланието“ од Бугарското словенско благотворно друштво во Софија, го искажа уште еднаш јавно и јасно својот став во однос на „македонското прашање“, а редакторот на „Славянскія Извѣстія“ се обиде и „научно“ да го образложи тој став, кога во руската престолнина дејствуваше Петроградски комитет за помош на Србите и кога се очекуваше ориентацијата на Бугарија во започнатата војна, кога за руската политика воопшто не беше пожелно покренување на прашањето за идната судбина на Македонија, – Советот на Друштвото за словенска заемност во Петроград формира десетчленска комисија за да подготви Резолуција за македонското прашање што би му била предложена на Советот на Друштвото. Во првиот член од таа „РЕЗОЛУЦИЈА ЗА МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ“ примена од специјалната Комисија на Советот на Друштвото за словенска заемност“, сепаратно публикувана на 8 јуни 1915 год. како издание на „Македонскій голосъ“, изречно се вели:

Најправилно решение на прашањето би било образувањето целокупна независна Македонија преку одделување на деловите на Македонија од Србија, Грција и Бугарија што беа заземени од нив во 1913 година. По тој пат од раскинатата на три дела многустрадална земја најпосле ќе биде создадена единствена целосна држава што ќе може слободно да се развива во рамките на самостојното постоење.

На Источниот фронт воените дејства се развиваа во полза на Русија. На Балканот Бугарија уште лицитираше околу Македонија, Тракија и Поморавјето за свое влегување во Војната, иако всушност таа веќе била определена за Германија и Австро-Унгарија. Македонските претставници во Петроград на секој начин се обидуваа да ѝ го привлечат вниманието на Русија за идното решение на Македонското прашање.

Во тој дух, на 15 април 1915 година Наце Димов поднесе опширен Меморандум до рускиот министер за надворешни работи под наслов „Македонија и нејзините очекувања од Русија“. Текстот е поделен на четири тематски дела.

Во првиот дел „Македонија во духовен поглед“ Димов ја разгледува историјата и улогата на Бугарската егзархија во Македонија, како заедничка бугарско-македонска духовна институција, врз која „Бугарите ставиле рака“ и ја поставиле во служба на „идеите на антисловенскиот бугарски шовинизам“ и го поделиле народот на разни „вери“.

Во вториот дел, насловен „Македонија во национално-историски поглед“, авторот дава преглед на историскиот развој на државноста и културата на словенска Македонија, па пишува:

Од времињата на словенската ера, па до турското ропство Македонија повремено била самостојна држава, повремено потпагала под влијание на Византија, за кратко време била окупирана де од српските де од бугарските војски, но почнувајќи од третиот век на словенската историја на Балканот, Македонија неоспорно живеела свој определен национален самостоен живот. Посебната особеност на Македонските Словени од Србите и Бугарите се гледа во тоа што тие единствени го зачувале и зборуваат на чист древнословенски јазик и, имајќи своја вековна култура, којашто зела по нешто од византиската култура, успеале да го преживеат римското владеење, византискиот притисок и турското петвековно ропство, чувајќи ја како светиња во душата својата словенска идеја. Така култивирајќи ја словенската идеја, Македонците несебично се бореа во текот на последните 40 години за независност на својата татковина. Фактите сведочат за таа борба, особено јарко во последните 17 години, кога Македонците во големи потоци ја пролеваа својата крв и се бореа против турското ропство, свесни дека го имаат истото право како Србите и Бугарите слободно да живеат на Балканскиот Полуостров.

Потоа Наце Димов го користи случајот со Борис Сарафов во светлината на сознанијата што ги имаше за него Другарството, па ги наведува причините за неговата смена од раководството на ВМОК во 1901 год. од страна на бугарскиот кнез Фердинанд, карактеризирајќи го Сарафова како „приврзаник на националната независност“ и подоцна „убиен од Бугарите“ во Софија, со што „му бил нанесен силен удар на национално-македонското дело“. Со цел да ја истакне токму македонската национална свест, но и улогата на „Германецот Фердинанд“, Димов ги наведува како аргументација зборовите на Сарафов што беа како мото во насловот на броевите на „Македонскиј Голосъ (Македонски глас)“.

Третиот дел од Меморандумот ѝ е посветен на „Македонија во економски поглед“, па Димов истакнува релевантни аргументи дека од економски аспект „наполно ги задоволува сите потреби за постоење на Македонија како самостојна држава“.

Во последниот дел на овој документ Димов ја елаборира „Македонија во политички поглед“ и прави заокружување на целта. Откако констатира дека по сите владенија и несреќи низ историјата, „духот на македонскиот народ останал, него не можеле да го задушат ни Рим, ни Византија, ни Турците, ни Грците, ни Србите, ни Бугарите“, па продолжува:

Почнувајќи од петиот век, па до 1394 год., речиси цело илјадалетие Македонија живеела самостоен политички живот, иако повремено и не наполно, но сепак не ја губела својата самостојност. Особено треба да се одбележи дека во времето на династијата на Шишмановци, при Самуил Велики Македонија ја зафакала и ја владеела не само цела Македонија, туку и Албанија и Епир и се простирала до денешната престолнина на Бугарија – Средец (Софија). И таа околност служела за рамнотежа за мирот на Балканот. Треба да се признае дека Србите и Бугарите постојано проја-

вувале желба да ја завојуваат Македонија; историјата бележи редица братоубиствени војни меѓу Словените.

Имајќи ја предвид и лукавоста на Грците, кои всушност и ги довеле Турците на Балканот, Наце укажува:

Тие околности, тие укажувања од историјата треба да го убедат целиот цивилизиран свет и руските дипломати дека мирот на Балканот и одразот на политичкото и културното влијание на Германците е можно само со обновување на независна Македонија како словенско цело во нејзините етнографски и географски граници.

Русија – продолжува тој – во овој момент не може да го остави македонското прашање на произвол на судбината. Па и Македонија е исто таков самостоен народен организам како што се и сите други словенски народи, на кои Русија им прогласи национална слобода и исполнување на нивните национални стремежи. Македонија не може да биде плен за поделба помеѓу соседните држави. Не треба токму сега да се запостави македонското прашање, кога сите зборуваат за ослободување од германското ропство на Полјациите, Чесите, Словаците, Словенците, Хрватите и дури се грижат за зачувување на независната унгарска држава. Македонското прашање беше причина за свикување на Берлинскиот конгрес. Македонското прашање беше причина за братоубиствената војна помеѓу Србите и Бугарите во 1885 година, кога Бугарите, нарушувајќи ги одлуките на Берлинскиот конгрес, ја приклучија Тракија кон Бугарското Кнежество и тоа го направија по поттик од Германците и покрај волјата и желбата на Русија. Бугарите беа виновници за нарушување на членот 23 од Берлинскиот договор и со тоа им дадоа можност на Турците да отстапат од исполнувањето на мандатот на Европа за спроведување на автономните реформи во Македонија. Европа на чело со Русија го зеде Македонското прашање под свое покровителство, почнувајќи од 1878 до 1912 г. Ако се погледнат документите на меѓународното право, таму јасно се одбележени сите усилби на Европа што следеа една по друга за решавање на Македонското прашање, како што се: решението на Берлинскиот конгрес за автономија на Македонија, Мирцштегските реформи од 1903 година и Ревелските реформи од 1908 година, коишто требаше најпосле да доведат до полна автономија на Македонија. Може ли македонскиот народ по сето тоа да се помири со положбата во којашто сега се наоѓа? Македонскиот народ со увереност чека дека Русија, којашто ги ослободи сите словенски народи на Балканот, ќе си спомне и ќе се сожале над него и од раскинатата земја ќе создаде самостоен, верен нејзе и на словенството национално-политички организам.

Во рацете на Русија е судбината на Македонија, нејзината преродба, нејзиното натамошно постоење. Сета надеж на измачените Македонци е само во големата заштитничка и покровителка на Словените – Русија.

Во овој момент, кога сите политички комбинации се во рацете на Русија и нејзините руски дипломати, кога неколку милиони руски синови се наоѓаат под оружје, Русија може до крај да ги исполни историските завети на паднатите борци за словенското дело, не отстапувајќи од ништо. ...

Независната словенска Македонија ќе се наоѓа на излезот на Русија во Средоземното Море и ќе претставува неотстапна и силна авангарда.

И тука Наце Димов го понудува истиот предлог што беше изнесен и пред една година во Меморандумот до рускиот министер од 14 август:

Русија, со востановувањето на Македонија и со назначувањето таму монарх од Домот на РОМАНОВИ, ќе му ја даде на словенството таа сврзна алка што е неопходна во политички поглед за зачувување на јужното словенство.

Постапувајќи така, Русија ќе го исполни, прво, својот историски долг, второ, ќе покаже морално еднаков бескорисен однос кон сите словенски народи и, трето, најглавното, ќе ја уништи причината за раздорот помеѓу Србите и Бугарите, олеснувајќи му го на јужното словенство обединувањето врз федеративни принципи под покровителство на Русија. Силното јужно словенство на чело со Русија секогаш ќе може да му се спротисти на германизмот, од каде и да доаѓа тој.

Тоа беше всушност последниот и единствен официјален акт потпишан само од Наце Димов. Тој претставува негов патриотски завет во сложената меѓународна воено-политичка ситуација, кога изгледите за победа беа на страната на Русија, па и можноста за нејзина решавачка улога и за судбината на раскинатата и поробена Македонија.

Но Н. Димов наскоро се разболува. Во април 1916 год. е пренесен в болница, каде што наскоро и починува. Нацевиот син Александар Димов, на 13 март 1970 година ни раскажуваше: „На погребот беа Чуповски со жена му и многу, многу народ. На гробот се држеа говори, зборуваше и Димитрија Чуповски. Потоа сите отидоа кај Чуповски и погребот се претвори во свеченост за Македонија“. Уште во истата година Димитрија му направил споменик на брата си, на кој и денеска на Болшеохтенските гробишта во центарот на Петербург јасно сведочат крупно издлабените зборови: „*Македонски деец Наце Димитриевиќ Димов. Умрен на 15 јули 1916 година, на 40 години од раѓањето*“. А на пиедесталот со уште поголеми букви бие в очи енергичниот слоган: „*Живееше Тој и се бореше за правото и слободата на македонскиот народ*“. А подолу (отстрана): „*Умре Тој далеку од крајот роден / без да го види слободен*“.

Во тоа време Никола Пашиќ пред Народното собрание на Србија ја образложи српската големодржавна воена програма. Затоа во август 1915 година од името на „Македонците во Русија“ реагираше Димитрија Чуповски со телеграма до претседателот на Српското народно собрание:

Во моментот кога Србија го решава прашањето што ја предопределува идната судбина на многустрадната Македонија, – пишува Чуповски – ние Македонците ја изразуваме огнената увереност дека братскиот српски народ ќе го реши македонското прашање во полна согласност со праведните национални стремежи

на Словеномакедонците, голем дел од кои денеска се борат заедно со Србите за словенската слобода, словенската среќа. Праведно решение на Српското собрание ќе биде не нова прерасподелба на Македонија, туку востановување на нејзиното единство признато со втората точка од Српско-бугарскиот договор од 29 февруари 1912 година што има предвид создавање автономна Македонија.

Но Светската војна си имаше своја логика и пашиќевските воени планови не сакаа ни да слушнат за барањата на поделените и разграбени Македонци. Затоа Д. Чуповски во 1916 год. пак тргна лично да се најде во Македонија во судбоносните моменти за татковината, но стигна само до Романија и мораше да се врати назад и од далечината да го следи развојот на настаните на Балканот. Во својата кратка автобиографија Чуповски соопштува:

Последното мое патување во странство беше во 1916 година пролетта во Романија, преку која сакав да се доберам во Македонија, но не успеав и од понатамошни обиди морав да се откажам.

Димитрија Димов Чуповски рано ја сфати неопходноста од една федеративна држава на Балканот како услов да се обезбеди не само ослободувањето, туку и целостта на народот и на татковината. Затоа во првата половина на 1917 год., од членовите на Македонската колонија во Петроград беше основан Македонски револуционерен комитет, на чело со самиот Чуповски, што подготви посебна Програма за Балканска Федеративна Демократска Република. Од неа се разбира дека: Комитетот претставува одделна македонска национално-ослободителна организација и нивните членови се во Петроград, чии потписи „следуваат“ под текстот. Програмата им е испратена на разни руски редакции, а беше објавена на 18 јуни 1917 год. во двата централни петроградски дневника „Новая жизнь“ и „Воля народа“, под троен потпис: *Македонскиот револуционерен комитет, Македонскиот другарски војво* „Кирил и Методија“ и Редакцијата на „Македонски Голос“.

Оваа појава во јавноста претставува директен рефлекс и на револуционерните и воените настани во Русија и на Балканот, одразени и во јавните дискусии околу судбината на Балканот, но и непосреден одговор на виталните потреби на македонскиот народ во новиот пресуден момент.

Програмата на Македонскиот револуционерен комитет е значајна затоа што: 1) во македонската историја првпат добиваме една полна, прецизна и докрај издржана програма за образување Балканска Федерација; 2) МРК се јавува како иницијатор и идеолог на оваа мисла и потреба; 3) по својот карактер програмата е демократско-револуционерна и повикува на насилно урнување на балканските монархии за

создавање федеративна држава, со полна самостојност на одделните републики „во внатрешниот свој живот“; 4) во составот на Федерацијата влегуваат исцело сите балкански земји и народи (Романија и Турција не се признаваат како такви), кои и денеска имаат посебен национално-политички статус (со исклучок на Тракиската Република, која во тоа време предизвикуваше посебен интерес во политиката и на балканските и на големите држави); 5) се предвидува полно самоопределување и самоуправување на народите, па се допушта дури и формирање „автономни окрузи и општини, каде што секоја народност ќе има полна слобода на родниот јазик, верата и обичаите“; 6) не се предвидува еден службен јазик во Федерацијата, туку секоја република си има свој „официјален јазик“ што го претставува „јазикот на мнозинството“, којшто ќе бидат должни да го знаат и националните малцинства за официјална меѓусебна комуникација во републиката; 7) дефиниран е статусот и функцијата на заедничкото Претседателство, а „Сојузниот парламент“ ја формира „Сојузната влада и Советот што го заменува претседателот на Федеративната Република“, и 8) за да се обезбеди рамноправност на одделните републики и народи, во Сојузната влада и во Советот „влегуваат еднаков број лица од секоја република – федерација“.

Во мобилна состојба Димитрија Чуповски ја пречека и Октомвриската револуција во Русија. Ги активира сите постојни национални сили во служба на судбината на Македонија по завршувањето на Светската војна. Во својата кратка Автобиографија тој пишува:

Октомвриската револуција ја поминав во Ленинград како нејзин ревносен приврзаник. Во тоа време ние македонските емигранти разработивме и објавивме редица апели кон балканските народи за соборување на сите постојни династии на Полуостровот и за создавање „Балканска Федеративна Демократска Федерација“ на чело со Совет. За овие апели, како сведоштво за нашата револуционерна дејност, и за нашите протести против заграбувањата и насилствата на империјалистите, царските власти на Балканот нè објавија „надвор од законот“...

На почетокот на 1918 година отпатував во г. Ејск, каде што живееше моето семејство, и останав таму до 1922 година.

По седуммесечно боледување (од тифус) во Ејск, Чуповски работи во разни служби и претпријатија. Не знаеме што сè правел во времето на Версајската мировна конференција, но познато е дека во тој период тој често патувал во повеќе градови во Русија (без семејството).

Се вратил во Петроград дури во јануари 1923 год., а во март веќе ја пишува статијата – писмо до Редакцијата на в. „Правда“ – под наслов „Револуционерна Македонија чека поддршка во својата борба“, во која меѓу другото декларира:

Во името на слободата и правото на народот да си биде господар на својата судбина, македонските револуционери не може да бидат оставени без поддршка. Идеалот на Македонците не е тесен, туку револуционерен. Независноста на Македонија ние ја браниме заедно со идејата за создавање Балканска Народна Федеративна Република, како нејзин задолжителен услов. Идејата за Балканска Федерација постојано ја истакнуваа видниот револуционер Раковски, славните македонски војводи: Ѓорѓија Пулевски, Дамјан Груев и Борис Сарафов...

Ослободувањето и независноста на Македонија е првиот и најголемиот чекор во реализирањето на Балканската Федерација. Независна Македонија, на полно слободна од грдите филизи на царизмот и шовинизмот што ги разјаднуваат другите балкански држави, ќе биде сврзувачка алка за братската солидарност на работните маси на Полуостровот.

Да му се помогне сега на делото за ослободување на Македонија – тоа значи да се поттурне напред делото за ослободување на трудбениците од целиот свет.

Во тој дух е конципирана и новата *Програма на Македонскиот револуционерен комитет* во Ленинград од 1924 год., прилагодена според новите идејни и општествено-политички околности во советска Русија. Во неа пишува:

1. Македонскиот револуционерен комитет ги обединува македонските и другите емигранти од балканските народности што се наоѓаат во Русија, и има цел: да се бори за ослободување и обединување на Македонија, раздробена како резултат на војните од 1912–1913 и 1914–1918 година помеѓу Србите, Бугарите и Грците и за создавање на независна и целокупна Македонска Трудова Република што заедно со другите балкански народи ја образуваат Трудовата Балканска Федерација.

2. Членови на Македонскиот револуционерен комитет можат да бидат, без разлика на полот и националноста, како македонските и другите балкански емигранти, така и руски граѓани што работеле или работат врз почвата на независноста на Македонија и за создавање Балканска Федерација.

3. Дејноста на Македонскиот револуционерен комитет и на неговите членови се изразува со пропаганда на своите идеи, со издавање на печатниот орган „Македонски Голос“, со воспоставување врски со револуционерните организации и ќелии во Македонија и во други места на Балканскиот Полуостров и во странство, со соработка во нивната борба против угнетувачите и укажување помош на настраданите Балканци од политичките репресии.

4. Извршен орган на Македонскиот револуционерен комитет е Извршното биро што се избира од општиот состав на членовите.

5. Центарот на Македонската револуционерна организација и Редакцијата на „Македонски Голос“ се наоѓаат во Петроград, а одделни ќелии се образуваат во разни места во Русија, потчинети на центарот на Македонскиот револуционерен комитет.

Што сè е реализирано од оваа Програма – останува задача на идните истражувања. Се знаат, меѓутоа, некои значајни активности на Чуповски во рамките на дејноста на Македонската колонија во Ленинград во периодот меѓу двете светски војни, како што е подготовката на едно истражување за Македонското прашање во историјата и во современоста, работата врз подготовката за печат на полн Македонско-руски речник, пишување на македонска граматика итн. Но тоа е веќе надвор од нашата денешна тема.

И како заклучок: Македонското научно-литературно другарство и Македонската колонија во Петроград во периодот пред и во времето на Балканските војни и во текот на Првата светска војна се претставуваат како единствен континуиран македонски активен центар во улога на Македонска матица што во периодот од 1901 до 1919 год. изгради и реализира македонски државнички дејности, бидејќи тргна од писмено формулираната националноослободителна програма (1902); ја промовира и доследно ја презентира пред светот македонската национална свест; уставно го воведи во задолжителна употреба македонскиот како службен јазик; го кодифицира современиот македонски литературен јазик и ја објави првата книга „За македонските работи“ (1903) на тој јазик, со посебна македонска азбука и со фонетски правопис, па го напечати на македонскиот стандард и првото научно-литературно и општествено-политичко списание „Вардар“ (1905), создавајќи и литература на тој јазик; една и пол година го издаваше сп. „Македонскиј голосъ (Македонски глас)“ како најзначаен и единствен јавен архив на македонската борба за нација и држава и првпат научно ја претстави македонската национална историја и ја отслика македонската современост, а со објавената колор-карта на Чуповски на родниот јазик (1913) географски ја претстави територијата на Македонија; со многубројните активности се претстави како достоин и единствен ополномоштеник на македонскиот народ пред светот во судбоносниот период, а со официјалните акти и јавни настапи во одбрана на целостта и слободата на Македонија профетски го покажа и идниот национален развој на земјата и народот. Затоа и доби историски значајни следбеници и продолжители. Не е случајно што Македонскиот литературен кружок во Софија во 1940 год. се прогласи како наследник на Другарството и на Колонијата и како идеологија и свест се влеа во започнатата Националноослободителна оружана борба што ја изведе современата македонска држава – макар и на дел од етно-географската територија.

Се поставува многу сериозно прашањето: дали таа континуирана свест е широко афирмирана во нашата историска наука и во

современата политика, па и во пошироката јавност? Впрочем, има ли поавтентичен израз на македонската свест, чувство и волја на македонскиот народ од печатените и јавно презентирани создајби на самите Македонци пред едно столетие? Дали со оваа изворна историска документација не станува беспредметно и еднадвор наложено прашање за името и идентитетот на Македонија и Македонците?

Свечен собир, МАНУ, 21 мај 2014.